

15. Shevchenko, O. V. (2014). Use of modern software in the documentation of commerce. «Liudyna v informatsiinomu prostori». Kharkiv (pp. 143–145) [in Ukrainian].
16. Shevchenko, O. V. (2015). Informatization of documentary resources of commercial activity. Derzhava ta rehiony. Ser. Sots. komunikatsii. Vols.1 (21), (pp. 32–38) [in Ukrainian].
17. Shymanovska-Dianich, L. M., Karpenko, Ye. A. (2012). Process-oriented management and internal control at retail enterprises: a monograph. Poltava [in Ukrainian].
18. Shkanova, O. M. (2006). The commodity market infrastructure. Kyiv : Tsentr navch. lit. [in Ukrainian].

УДК 316.77:025.135

Оксана Миколаївна Збанацька,
кандидат історичних наук,
докторант Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв

ДОКУМЕНТНА ЕВРИСТИКА ЯК НАУКА

Мета роботи полягає у спробі узагальнити існуючі наукові погляди на документну евристику як науку, що тільки формується. **Методологія** дослідження базується на комплексному аналізі основних складових документної евристики, застосуванні загальних, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що вперше на теоретичному рівні досліджено документну евристику як науку, визначено її об'єкт, предмет, мету, окреслено коло завдань та основних проблем, що мають вивчатися і вирішуватися цією наукою. **Висновки.** Запропоновано авторське бачення документної евристики як науково-прикладної дисципліни наук соціально-комунікаційного циклу.

Ключові слова: документна евристика, документальний пошук

Оксана Николаевна Збанацкая,
кандидат исторических наук,
докторант Национальной академии
руководящих кадров культуры и искусств

ДОКУМЕНТНАЯ ЭВРИСТИКА КАК НАУКА

Цель работы заключается в попытке обобщить существующие научные взгляды на документную эвристику как науку, которая только формируется. **Методология исследования** базируется на комплексном анализе основных составляющих документной эвристики, применении общих, общенаучных и специальных методов познания. **Научная новизна** работы заключается в том, что впервые теоретически исследовано документную эвристику как науку, определены ее объект, предмет, цель, определен круг проблем и основных вопросов, которые должны изучаться и решаться этой наукой. **Выводы.** Предложено авторское видение документной эвристики как научно-прикладной дисциплины наук социально-коммуникационного цикла.

Ключевые слова: документная эвристика, документальный поиск.

Oksana Zbanatska
Candidate of Historical Sciences
doctoral student of The National Academy
of Managerial Staff of Culture and Arts

DOCUMENTARY HEURISTICS AS A SCIENCE

Purpose of Article. The purpose of the study is an attempt to generalize a system of existing ideas about the main components of documentary heuristics, to consider documentary heuristics as a science that is only being formed. **Methodology.** The methodology of the research is based on a comprehensive analysis

of the main components of documentary heuristics, general scientific studies and particular methods of knowledge. **Scientific novelty** is based on the idea that the theoretical aspect of the documentary heuristics has been investigated as a science for the first time. Its object, subject, and purpose has been determined. The scope of tasks and the core questions are defined. **Conclusion.** The author's definition of documentary heuristics as a scientific-applied discipline of the social and communication cycle is offered.

Key words: documentary heuristics, documentary search.

Постановка проблеми. У працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, відзначається, що ще з давніх часів, коли з'явилися перші зібрання документів, людина намагалася їх певним чином впорядкувати, застосовуючи для цього абеткове розташування, класифікаційні системи тощо. Це здійснювалося задля спрощення пошуку документів у великих пошукових масивах. У процесі створення пошукового образу документа і здійсненні документально-пошуку людині доводилось застосовувати різні евристичні методи і підходи, які відрізнялися від звичних алгоритмізованих дій.

З цієї точки зору документна евристика – давня галузь людської думки. Однак як наука, вона досі не сформувалася, це актуалізує потребу дослідження основних складових документної евристики і визнання її як науки.

Аналіз останніх публікацій. Публікації, безпосередньо присвячені документній евристиці у вітчизняній науці відсутні. Хоча окремі проблеми бібліографічної, архівної та музейної евристики розробляли вітчизняні та зарубіжні теоретики і практики. Так, бібліографічну евристику та проблеми бібліографічного розшукування досліджували П. Н. Берков [2], О. А. Гречихін [4], М. Ю. Нещерет [13], Л. С. Прокопенко [15], Є. М. Тодорова [17]; архівну евристику – В. Н. Автократов [1], М. М. Казанський, М. П. Фінешин [7], М. П. Ковальський [10], Н. М. Христова [19, 20]. В останні роки з'явилися наукові публікації з музейної евристики (А. О. Ніконова [14], В. В. Карпов, О. М. Збанацька, Ж. З. Денисюк [9]).

Мета статті полягає у спробі узагальнити існуючі наукові погляди на документну евристику як науку, що тільки формується, визначити її об'єкт, предмет, мету та завдання.

Вклад основного матеріалу. Поняття «документна евристика» походить від двох слів. Перше – «документна» характеризує його взаємозв'язок із документознавством, книгознавством, патентознавством, архівознавством,

бібліотекознавством, музеєзнавством тощо, тобто тими науками, об'єктом вивчення яких є різні види документів. Друге, «евристика» – назва науки про знаходження істини [18], яка вивчає особливості творчого мислення, методологію здобуття нового знання в різних сферах пізнавальної діяльності, методи розв'язання задач та вирішення проблем, що не задані чітким алгоритмом [8, с.10]. Поєднання цих двох термінів утворюють словосполучення «документна евристика», яке може позначати науку, що досліджує методи, прийоми, шляхи, процес знаходження документів в документних масивах інформаційних установ, не заданий чітким алгоритмом. При цьому сутнісними ознаками виступають методи знаходження; процес пошуку; наявність суб'єктів, які застосовують методи знаходження та здійснюють процес пошуку; наявність внутрішніх мотивів і зовнішніх стимулів суб'єктів; очікуваний результат процесу пошуку, а також правила і процедури, якими цей процес супроводжується. Завдяки взаємодії усіх названих складових відбувається документна комунікація – комунікація, опосередкована документом, побудована на обміні документами між двома або більше людьми [11, с.119]. Прикметники «документний» і «документальний» на думку Ю. М. Столярова мають різне значення. Так, «документний» – той, що складається з документів (документний потік, документний масив, документний фонд, документний ресурс), а «документальний» – той, що має документ у своїй структурі поряд з іншими елементами (документальна система) [16, с. 9]. Стосовно пошуку документів також вживають терміносполучення «документальний пошук». У ДСТУ ISO 5127:2007 «Інформація та документація. Словник термінів» документальний пошук подається як «шукування спеціальних документів у машинній пам'яті» [6, с. 10], у ДСТУ 7448:2013 «Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» це – «шукування, відбирання та видавання документів, що відповідають

інформаційному запиту» [3, с. 10], а у ДСТУ 5034:2008 «Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» воно тлумачиться як «інформаційний пошук, об'єктом якого є інформація, зазначена в документах» [12, с. 14]. Спільним у наведених визначеннях є позначення процесу шукання, а от об'єкти пошуку різні – спеціальні документи; документи, що відповідають інформаційному запиту; інформація, зазначена в документах.

Документальний пошук – складний та творчий вид діяльності і має спиратися на науково обгрунтовані положення. Науковою основою документального пошуку може стати науково-прикладна дисципліна «документна евристика», що становить з одного боку складову частину документознавства, з іншого – частину евристики.

Формування документної евристики як науки передбачає визначення основних її складових: об'єкта та предмета. Оскільки документна евристика – наука, якій ще доведеться довести своє право на існування, тому її складові визначені недостатньо чітко.

Кожна наука має свій об'єкт дослідження. Об'єкт науки відповідає на питання: що вивчає наука. Під об'єктом науки розуміється та або інша частина дійсності, матеріальної, ідеальної або соціальної, на яку спрямована зацікавленість ученого. **Об'єктом** документної евристики як науки є система знань про методологію та технологію здійснення документального пошуку. Документальний пошук – це процес інтелектуально-прикладної діяльності інформаційних працівників, який може здійснюватися також фахівцями інших сфер життєдіяльності суспільства, за умови набуття ними потрібних знань, умінь і навичок. Документальний пошук є складовою документно-комунікаційної діяльності, тому він пов'язаний з усіма видами цієї діяльності: створенням, виробництвом, зберіганням, поширенням й використанням документів.

З'явившись разом з документами, документальний пошук, як і інші сфери документно-комунікаційної діяльності, виявив тенденцію до ускладнення свого змісту і форми. І, цілком ймовірно, що з розвитком комп'ютерних технологій, підвищенням якості інформаційного обслуговування та збільшенням активності людини і розширенням її пізнання, документальний

пошук перетвориться у спеціалізовану галузь і стане об'єктом науки – документної евристики.

Конструювання базових основ науки стоїть у тісному зв'язку з основними принципами й суттю предмету самої науки. Предмет науки повинен відповістити на запитання: яким саме чином, навіщо, з якою метою й для чого саме вивчають об'єкт. Під предметом тої або іншої науки розуміється деяка частина ідеальної, духовної реальності, що являє собою логічно зв'язану, основу на розумі сукупність роздумів ученого про той або інший об'єкт дійсності. Ці роздуми ніколи повністю не охоплюють всієї складності досліджуваного об'єкта, оскільки виражають не тільки сутність об'єкта, але й індивідуальну позицію ученого. Предмет науки визначає зміст наукового знання про об'єкт – документальний пошук й документно-комунікаційну діяльність. **Предметом** документної евристики є формування системи наукового знання про технологію здійснення документального пошуку у єдності його з документами, їхніми пошуковими образами, пошуковими масивами, довідковим апаратом, суб'єктами документно-комунікаційної діяльності.

Документна евристика вивчає документальний пошук як предмет на теоретичному, історичному та емпіричному рівнях. Вона досліджує:

- 1) документальний пошук як різновид інформаційного пошуку;
- 2) документальний пошук як процес;
- 3) документи та їхні пошукові образи;
- 4) інформаційно-пошукові мови як складові інформаційно-пошукових систем та документної евристики;
- 5) документні фонди інформаційних установ;
- 6) класифікацію евристик (галузеві евристики);
- 7) психофізіологічні особливості споживачів інформації та інформаційних посередників;
- 8) методи та способи документування.

У полі її уваги перебувають загальні закономірності створення, опрацювання, зберігання та знаходження документів. Причому предметом вивчення може служити документна комунікація загалом або її окремі аспекти, специфічні риси документального пошуку.

Оскільки саме документна евристика дає ключ до розуміння всіх інших складових до-

кументних соціальних комунікацій, то коло питань, які вивчаються документною евристикою, досить широке, але головними з них є:

— способи створення пошукових образів документів за допомогою інформаційно-пошукових мов;

— функції, властивості, ознаки, структура документних фондів;

— довідково-пошукові апарати бібліотек, архівів, музеїв, інформаційних агенцій;

— виявлення існування документа і з'ясування його місцеперебування;

— роль інформаційних посередників у здійсненні комунікаційного процесу;

— побутування документа в соціальному часі й просторі;

— особливості документної комунікації.

З предмету документної евристики випливають основні *завдання* цієї наукової дисципліни:

— теоретичне осмислення методології та обґрунтування технології здійснення документального пошуку у пошукових масивах інформаційних установ;

— виявлення закономірностей впливу документної евристики на здійснення комунікаційного процесу;

— формування евристичного мислення людини.

Метою документної евристики є кумулювання знання про типи та види документів, їхнє місцезнаходження, орієнтири щодо їхнього розшукування з урахуванням інформаційних потреб споживачів.

Для того, щоб документна евристика перетворилася на істинну, безперечну науку, потрібно зосередити увагу на розробці її теорії. Ця розробка може піти двома шляхами – шляхом розробки документної евристики як дисципліни, що об'єднує в єдину систему всі знання про документальний пошук, або шляхом створення монолітної науки про документальний пошук, що вивчає документальний пошук з однієї, конкретної сторони. Проте, яким би шляхом не пішла подальша розробка науки про документальний пошук, потрібно:

1) встановити у документній евристиці конкретну, чітку термінологію;

2) дати точне визначення документального пошуку як об'єкта документної евристики і самої документної евристики як науки;

3) встановити внутрішній зв'язок між знаннями, які вводяться у документну евристику, початок, що їх об'єднує;

4) розробити детальну структуру документної евристики;

5) чітко встановити межі, що відмежовують документну евристику від інших наук;

6) точно визначити місце документної евристики в загальній системі наук;

7) розробити методологію документної евристики.

Будь-яка наукова робота має починатися із засвоєння методологічного апарату науки. Подальша робота передбачає вміння використати цей апарат і спеціальні методики та прийоми під час роботи з джерелами [5, с. 28-29].

Методологія документної евристики може розглядатися як галузь документної евристики, що становить, з одного боку, систему найзагальніших принципів, положень і методів, пізнавальну основу для наукового знання про документальний пошук, а з іншого, – сукупність прийомів, способів і процедур дослідження документаційних процесів, документно-комунікаційних систем тощо. Вона підпорядкована завданням документознавчого пізнання, узагальненню практики документознавчих досліджень та їх удосконаленню. Характерною ознакою методології документної евристики є тісний зв'язок її складових із загальнонауковою методологією, адже вона конкретизує її засади до соціально-комунікаційної сфери життєдіяльності людини.

Слід враховувати, що евристичні методи і принципи наштовхують на пошук і використання нетривіальних кроків. Евристичне чуття супроводжує мало не кожен крок наукового пошуку, принципово не піддаючись формалізації [21, с. 101].

Знання, що будуть накопичуватися документною евристикою, стануть дієвим засобом: покращення якості обслуговування споживачів інформації; удосконалення пошукових можливостей інформаційно-пошукових систем; підвищення рівня обізнаності інформаційних працівників щодо наявних документних фондів інформаційних установ; покращення взаємодії між споживачами інформації та інформаційними працівниками; підвищення рівня інформаційної культури споживачів інформації.

Висновки. Виникнення документної евристики на часі, оскільки документальний пошук вже не носить примітивний, випадковий характер і здійснюється не тільки у традиційний спосіб в приміщенні однієї інформаційної установи, а документальний пошук, з появою комп'ютерних технологій та Інтернету, набув глобального характеру, і поширився на автоматизовані інформаційно-пошукові системи інформаційних установ. Можна запропонувати

таку робочу дефініцію документної евристики – це комплексна система знань, що вивчає теорію, історію і практику документального пошуку, його інтелектуальні та технологічні засади. Документальний пошук здійснюється заради забезпечення споживачів інформації потрібними документами, а документна евристика може стати науково-прикладною дисципліною наук соціально-комунікаційного циклу, науковою базою документального пошуку.

Список використаних джерел

1. Автократов В. Н. Вопросы традиционного архивного поиска / В. Н. Автократов // Вопросы кибернетики. Современные документальные системы. – Москва, 1979. – С.127–145.
2. Берков П. Н. Библиографическая эвристика: (к теории и методике библиогр. разысканий) / П. Н. Берков. – Москва : Изд-во Всесоюз. кн. палаты, 1960. – 175, [1] с.
3. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 7448:2013. – [Чинний від 2014.07.01]. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – III, 44 с. – (Національний стандарт України) (Інформація та документація).
4. Гречихин А. А. Библиографическая эвристика: История, теория и методика информационного поиска : конспект лекций по курсу «Общая и книготорг. библиография» для спец. 1727 – «Книговедение и орг. книж. торговли» / А. А. Гречихин ; М-во высш. и сред. спец. образования РСФСР, Моск. полиграф. ин-т. – Москва : МПИ, 1984. – 46, [2] с.
5. Дубровіна Л. А. Методологічні засади історичних досліджень в бібліотекознавстві та документознавстві: базові принципи і поняття / Л. А. Дубровіна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 1. – С. 22–29.
6. Інформація та документація. Словник термінів : (ISO 5127:2001, IDT) : ДСТУ ISO 5127:2007. – Чинний від 2009-10-01. – Уведено вперше. – Київ : Держспоживстандарт України, 2010. – 237 с. : дод. – (Національний стандарт України).
7. Казанский М. Н. Информационно-поисковая система нахождения документов в архиве организации / М. Н. Казанский, Н. П. Финешин ; Центр. науч.-исслед. ин-т информ. и техн.-экон. исслед. по атом. науке и технике. – Москва : Б. и., 1973. – 78, [3] с.
8. Карамішева Н. В. Евристика / Н. В. Карамішева. – Львів : ПАІС, 2013. – 271 с.
9. Карпов В. В. Музейна евристика: теоретичні основи та практична реалізація / В. В. Карпов, О. М. Збанацька, Ж. З. Денисюк // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2017. – № 1. – С. 19–25.
10. Ковальський Н. П. К методике разысквания неопубликованных источников по социально-экономической истории Украины XVI–первой половины XVII века при изучении курса источниковедения / Н. П. Ковальський // Вопросы совершенствования вечернего и заочного обучения (На материалах Днепропетровского университета) : сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1977. – С. 95–102.
11. Кушнарченко Н. Н. Документоведение : ученик / Н. Н. Кушнарченко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Киев : Знання, 2000. – 459 с.
12. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 5034:2008. – [Чинний від 2009.01.01]. – Київ : Держспоживстандарт України, 2009. – 38 с. – (Національний стандарт України) (Інформація та документація).
13. Нещерет М. Ю. Библиографический поиск: эволюция и современность / М. Ю. Нещерет. – Санкт-Петербург : Профессия, 2010. – 256 с.
14. Никонова А. А. Музейная эвристика: pro et contra [Электронный ресурс] / А. А. Никонова // Международный журнал исследований культуры: науч. рецензируемое электрон. изд. – Электрон. дан. – Санкт-Петербург: Эйдос, 2016. – № 3. – Режим доступа: <http://www.culturalresearch.ru/ru/curr-issue> (дата обращения: 16.11.2016). – Яз.: рус., англ.
15. Прокопенко Л. С. Методика пошуку літератури / Л. С. Прокопенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 4. – С. 51–58.
16. Столяров Ю. Н. Развитие документологической терминологии / Ю. Н. Столяров // Научно-техническая информация. Сер. 1. Организация и методика информационной работы. – 2004. – № 8. – С. 5–10.

17. Тодорова Є. М. Бібліографічна евристика як наукова та навчальна дисципліна в системі спеціальної підготовки фахівців документно-інформаційної сфери / Є. М. Тодорова // Вісник ХДАК. – 2013. – Спецвип. 40. – С. 171–179.
18. Ульянинский Н. Ю. Библиографическое разыскание (эвристика) / Н. Ю. Ульянинский // Библиография. – 1929. – № 1. – С. 38–43.
19. Христова Н. М. Архівна евристика: практичні аспекти [Електронний ресурс] / Н. М. Христова. – Електрон. дані. – [Київ, 2010]. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_5_2010/35.pdf.
20. Христова Н. М. Методика пошуку архівної інформації / Н. М. Христова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 4. – С. 58–61.
21. Чуприна Н. В. Методологія сучасних наукових досліджень : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Н. В. Чуприна ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. – Київ : КНУТД, 2009. – 245 с.

References

1. Avtokratov, V. N. (1979). Issues of traditional archival search. *Voprosy kibernetiki*. Moskva, 127-145 [in Russian].
2. Berkov, P. N. (1960). Bibliographic heuristics: (to the theory and methodology of the bibliography of searches). Moskva [in Russian].
3. DSTU 7448:2013. Library and information activities. Terms and definitions. (2014). Kyiv.: Ministry of Economic Development and Trade Ukraine [in Ukrainian].
4. Grechikhin, A. A. (1984). Bibliographic heuristics: History, theory and methodology of information retrieval. Moskva [in Russian].
5. Dubrovina, L. A. (2005). Methodological foundations of historical research in librarianship and document science: basic principles and concepts. *Library Science. Record Studies. Informology*, 1, 22–29 [in Ukrainian].
6. DSTU ISO 5127:2007. Information and documentation. Glossary. (2010). Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukraine [in Ukrainian].
7. Kazanskij, M. N. (1973). Information retrieval system for finding documents in the organization's archive. Moskva [in Russian].
8. Karamysheva, N. V. (2013). Heuristics. Lviv: PAIS [in Ukrainian].
9. Karpov, V. V., Zbanatska, O. M., Denysyuk, Zh. Z. (2017). Museum heuristics: theoretical foundations and practical implementation. *Library Science. Record Studies. Informology*, 1, 19–25 [in Ukrainian].
10. Koval'skij, N. P. (1977). The method of searching for unpublished sources on the socio-economic history of Ukraine XVI - the first half of the XVII century in studying the course of source study. *Voprosy sovershenstvovaniya vechernego i zaochnogo obuchenija*. Dnepropetrovsk, 95–102 [in Ukrainian].
11. Kushnarenko, N. N. (2000). Documentation. Kiev [in Ukrainian].
12. DSTU 5034:2008. Scientific and informational activity. Terms and definitions (2009). Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukraine [in Ukrainian].
13. Neshheret, M. Ju. (2010). Bibliographic search: evolution and modernity. Cankt-Peterburg [in Russian].
14. Nikonova, A. A. (2016). Museum heuristics: pro et contra. *Mezhdunarodnyi zhurnal issledovaniy kulturey*, 3. Retrieved from <http://www.culturalresearch.ru/ru/curr-issue> [in Russian].
15. Prokopenko, L. S. (2005). Methodology of literature search. *Library Science. Record Studies. Informology*, 4, 51–58 [in Ukrainian].
16. Stoljarov, Ju.N. (2004). Development of documentary terminology. *Nauchno-tehnicheskaja informacija*. Ser. 1, 8, 5–10 [in Russian].
17. Todorova, Ie. M. (2013). Bibliographic heuristics as a scientific and educational discipline in the system of special training of specialists in the document and information sphere. *Visnyk KhDAK*, 40, 171–179 [in Ukrainian].
18. Ul'janinskij, N. Ju. (1929). Bibliographic search (heuristics). *Bibliografija*, 1, 38–43 [in Russian].
19. Khrystova, N. M. (2010). Archival heuristics: practical aspects. Retrieved from: http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_5_2010/35.pdf [in Ukrainian].
20. Khrystova, N. M. (2005). Methodology for archival information search. *Science. Record Studies. Informology*, 4, 58–61 [in Ukrainian].
21. Chuprina, N. V. (2009). Methodology of modern scientific research. Kyiv [in Ukrainian].